

УДК 300.3+301+930.1

Принцип холізму в постнеокласичній філософії історії

Ю.А. ДОБРОЛЮБСЬКА

Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського,
м. Одеса, Україна, E-mail: JDOBROL@yandex.ru

Авторське резюме

Принцип холізму відновлює домагання історичної науки на осягнення минулого як «цілісної матерії» та ставить питання про необхідність глобального синтезу на основі інтеграції мікро- і макроісторії, нарративу й метатеорії. Постнеокласична підсистема філософії історії оперує кореспондуючою концепцією істини. Наукова істина стає завжди контекстна і констатується за умови прийняття методологічних постулатів, на основі яких сконструйована конкретна дослідницька ситуація. В історичних дослідженнях пошук наукової істини завжди пов'язаний з вивченням конкретних історичних подій або з побудовою історичних теорій. Обидва підходи вирішують проблему об'єктивності: теоретична історія намагається виявити істину, очищену від конкретних рис, а історія подій бажає виявити істину, надану у повноті нюансів конкретної події. Спираючись на кореспондуючу концепцію істини, постнеокласична підсистема прагне реконструювати історичну реальність в усій її повноті, конкретності й складності та приходять до основного принципу постнеокласичної філософії історії – принципу холізму. Цей принцип орієнтує історика, з одного боку, на необхідність цілісного вивчення предмета дослідження, а з іншого – на вивчення історичної реальності як ієрархії «цілісностей», що не зводяться до частин, з яких складаються. При цьому підкреслюється, що в розумінні цих частин має бути неодмінно присутнє відчуття цілого як контексту.

Ключові слова: система філософії історії, постнеокласична підсистема, кореспондуюча концепція істини, історична реальність, холізм, цілісність.

The principle of holism in post-neoclassical philosophy of history

YU.A. DOBROLYUBSKA

South Ukrainian national pedagogical university named after K. D. Ushynsky, Odessa, Ukraine
E-mail: JDOBROL@yandex.ru

Abstract

The principle of holism restores historical science tendency to grasp the past as a «whole matter» and raises the questions about the global synthesis, based on the integration of micro- and makrohistory, narrative and metatheory. Post-neoclassical subsystem in the philosophy of history operates of the corresponding concept of truth. Scientific truth is always contextual. She stated subject to the methodological postulates, which designed a specific research situation.

Historical studies of scientific search for truth is always associated with the study of specific historical events or historical building theories. Both approaches solve the problem of objectivity: a theoretical history try to discover the truth, liberated from specific features and history of events wishes to discover the truth, given in the particular nuances of the entire event. Based on the corresponding concept of truth post-neoclassical subsystem aims to reconstruct the historical reality in all its fullness, complexity and specificity. This subsystem comes to the fundamental principle of post-neoclassical philosophy of history – to the principle of holism.

On the one hand this principle orients the historian to the need for a holistic study of the subject of research, on the other hand he directs the historian to the study of historical reality as a hierarchy of «integrality», which can not be reduced to the parts that make up. Also it is emphasized that the meaning of these parts must necessarily be present as a sense of the whole context.

Keywords: system of philosophy of history, post-neoclassical subsystem, the corresponding concept of truth, historical reality, holism, wholeness.

Постановка проблеми. Одним з основних когнітивних принципів постнеокласичної філософії історії виступає холізм, хоча деякі її представники вважають, що ідея історії як цілого може бути предметом тільки спекулятивних філософських роздумів [2, с. 23]. У постнеокласичній науці цей принцип орієнтує історика, з одного боку, на необхідність

цілісного вивчення предмета дослідження, а з іншого – на вивчення історичної реальності як ієрархії «цілісностей», що не зводяться до частин, з яких складаються. При цьому підкреслюється, що в розумінні цих частин має бути неодмінно присутнє відчуття цілого як контексту [8, с. 40].

Принцип холізму прагне відновити рівень

домагань історичної науки на досягнення минулого як «цілісної матерії», витканої з безлічі різноколірних нитей, який різко впав через поширення у ній постмодерністських ідей. У зв'язку з актуалізацією принципу холізму в історичних дослідженнях постнеокласики поставили питання про необхідність глобального синтезу на основі інтеграції мікро- і макроісторії, наративу і метатеорії.

Аналіз досліджень і публікацій. Цей принцип у постнеокласиків реалізується в прагненні до цілісного бачення історичної реальності і створення єдиного інструментарію її дослідження. Отже, принцип холізму в такому розумінні поширюється не лише на предмет дослідження, але й на його методологію. У предметному плані холізм реалізується конкретно в тому, що історія розглядається як складна соціальна система і сукупність гуманітарних дій, а також зверхдіяльнісне начало. Окрім загальних законів фізичного, соціального і морального порядку, що управляють світом, логічно допустити керуючі світом одиничні і навіть виняткові, епізодичні залежності [4, с. 131].

У цьому зв'язку В. В. Ільїн пише, що історія як закономірне системне явище номологічна, вона пов'язана з проявом об'єктивних залежностей (від моральних, культурних – до фізичних). Історія як гуманітарне явище пов'язана з діяльністю осіб і на неї зав'язана: без одиничних особових вчинків немає загальних історичних дій. «З історії, – підкреслює Ільїн, – не видворити ні номологічності (законовідповідності), ні волюнтаристичності (свободи волі агентів дій). Відокремлення волюнтаризму від номологізму дає псевдоісторичну доктрину, стилізацію під повноцінну історію». Гіпертрофія як одного, так і іншого робить з історії компендіум анекдотів, а не науку. Неадекватність суб'єктивістських (волюнтаризм) і об'єктивістських (номологізм) доктрин історії примушує шукати нові експлікативні евристичні схеми, такі, які дозволили б провести обидва начала адекватно [4, с. 115-117].

Тому предметом вивчення історії мають бути не лише соціальні процеси, структури і інститути, але й індивідуальні і колективні дії людей, їх уявлення, цінності і установки. «Той, хто обмежується аналізом глобальних процесів, – пише Ю. Кока, – відмовляється тим самим від фундаментального положення про те, що вони (особливо у фазі їх виникнення), є наслідком індивідуальних і колективних дій. Ніколи не можна забувати про те, що структури народжуються, змінюються і рушаються під їх впливом. Структури завжди залежні від людини, якою б не була їх власна динаміка, який би відбиток вони, у свою чергу, не накладали на сферу суб'єктивності, і як би мало вони у результаті не співпадали з цілями

діянь людей або з їх життєвим досвідом» [6, с. 174-189].

Це ж відноситься і до соціальних інститутів. «Двосторонній характер суспільства, – пише Ф. Абрамс, – той факт, що суспільна діяльність – це одночасно наш вибір і обов'язок, нерозривно пов'язані з іншим фактом: єдина реальність, притаманна суспільству, це історична реальність, реальність у часі. Коли ми говоримо про двосторонній характер суспільства, ми маємо на увазі, яким чином з плином часу дії перетворюються на інститути, а інститути, у свою чергу, змінюються завдяки діям» [10, с. 2-3].

Людські дії в історії В. В. Ільїн порівнює з «діями» в межах коаліційних та позакоаліційних ігор в умовах неповної, постійно змінної інформації. Процес історичної дії полягає в осмисленому переході від вихідного стану до наступного через вибір гравцями стратегій поведінки. Акти вибору відповідають стратегіям гравців в іграх з неповною інформацією, коли жодному з учасників гри досконально невідома позиція дерева гри, в якій він знаходиться. Прийняття рішення (вибір стратегії) в умовах невизначеності здійснюється з опорою на відстеження розстановки сил, вивчення кон'юнктури, врахування ресурсів тощо. Однак оптимізаційну спрямованість актів вибору (прийняття рішень) здійснює зміст фундаментальних соціальних констант, які орієнтують на розумну, передбачувану поведінку персонажів історії, що, як правило, беруть участь в антагоністичних, затратних, конфліктних іграх. До фундаментальних соціальних констант В. В. Ільїн відносить «оптимути устрою життя», які відбивають «стиль, строй, порядок максимально відрегульованого (відповідно до ідеалів) існування» [4, с. 321-322].

У цьому зв'язку центральне місце в роботі історика займає тлумачення сенсу, без якого, – пише Д. Тош, – історичні джерела не «заговорять», і ми ніколи не наблизимося до розуміння минулого. При цьому сенс тексту розглядається як сфера не лише індивідуального, але і колективного сприйняття світу. Ключовим поняттям є культура як система сприйняття, яка характеризує суспільство і об'єднує його членів. Це гігантська сфера для вивчення, яка охоплює все, починаючи від формальних переконань, виражених в ритуалах і «правилах гри», до неусвідомленої логіки жестикуляції і зовнішнього вигляду [8, с. 241-242].

Мета дослідження – виявити місце та роль принципу холізму в постнеокласичній філософії історії.

Виклад основного матеріалу. Прагнучи до холистичного розгляду предмета наукового дослідження, постнеокласики виділяють в історії структурні залежності різного рівня, діахронні і синхронні зрізи, різні системи. Зокрема,

В. В. Ільїн в онтології історії виділяє: 1) структурні залежності далекого порядку (мегатенденції), які розкриваються соціальною фенологією, фундаментальною ритмодинамікою (цикліка, ритміка соціально-історичних структур, генерація, реставрація, елімінація соціально-історичних обставин); 2) структурні залежності середнього рівня (макротенденції), що розкриваються модульними теоріями соціуму (типи державних рухів, ґрунтові впливи); 3) структурні залежності локального рівня (мікротенденції), які розкриваються антропологічними описами (діяння осіб, масштаб персональних цілей) [4, с. 323].

Д. Тош вважає, що будь-яку історичну ситуацію можна розглядати як місце перетину двох площин. «Одну з них можна назвати вертикальною (чи діахронною) – вона є тимчасовою послідовністю попередніх проявів цієї діяльності. Інша площина – горизонтальна (чи синхронна), тобто дія різних чинників, що впливають в той момент, на конкретну подію» [8, с. 134].

У предметному полі історичного дослідження І. Савельєва та А. Полетаєв виділяють три системи: 1) систему особи (включає розумові і поведінкові аспекти існування людини), що генерує соціальний світ; 2) систему соціальної організації цього світу; 3) систему культури (включає продукти матеріальної і духовної культури), що забезпечує функціонування соціального світу. У соціальній системі відповідно до видів соціальної взаємодії ці вчені виділяють економічну, політичну і соціетальну підсистеми. Внутрішнім середовищем для цих підсистем є система буденного життя, тобто повсякденної взаємодії. Якщо елементами соціальної системи є взаємодії осіб, то елементами системи культури – продукти діяльності осіб. Система культури охоплює ідеальні і інституціональні традиції, цінності і ідеї, світогляди, ідеології і форми їх вираження, тобто символічне розуміння і тлумачення реальності, за допомогою яких підтримується і накопичується не лише усний і письмовий, але взагалі будь-який вид комунікацій [7, с. 8-9].

Постнеокласична історія стає і каузальною, і каузальною. Тому в предметі історичного дослідження постнеокласична підсистема пропонує виділяти, з одного боку, різні пласти, пов'язані з впливом загальних і необхідних причин, а також з впливом особових причин і вільних вчинків. З іншого – встановлювати відношення усього цього до організації людини, оскільки людина в актах своєї діяльності, заявляючи про свободу волі, обов'язок, повинність, самозвеличання, пересилує природні межі, виходить за встановлені буттям рамки [4, с. 331].

У цьому зв'язку питання про причинність історичних подій відрізняється особливою багатоплановістю, відбиваючи постійний взаємовплив різних сфер людського досвіду. Д. Тош

вважає, що «треба, як мінімум, розмежувати загальні й безпосередні причини: перші мають довгострокову дію і локалізують конкретну подію, поміщають її, так би мовити, в «потік» історії, другі ж зумовлюють її результат, що часто має специфічний, абсолютно непередбачений характер» [8, с. 134]. Наприклад, народні рухи, – пише В. В. Ільїн, – інспіруються циклічними об'єктивними явищами (торгівельно-промислові, фінансові кризи, природні катаклізми, економічні дисфункції тощо), на які накладаються людські фактори дії. «Зв'язок одного з іншим, будучи ані єдиним, ані обов'язковим, стає все ж таки суттєвим. Каузальний порядок історії залежить від каузальних впливів персонажів та осіб – їх вчинків, інтенцій, комплексів» [4, с. 335].

Багатосторонній характер причинності в історії вимагає призупинення послідовного (хронологічного) викладу подій, щоб по черзі зв'язати всі чинники, що відносяться до справи, не втрачаючи з виду їх взаємозв'язку і вірогідності того, що конфігурація кожного чинника з часом міняється. Тому постнеокласика підкреслює обмеженість наративного способу викладу історичних подій, особливо в тих сферах історичної реальності, де «може не бути яскраво виражених «головних героїв», чії дії і роздуми можна представити у вигляді розповіді» [8, с. 137].

І нарешті велика увага приділяється проблемі довгих хвиль в історії, її циклам і ритмам. Погляд на предмет історичної науки крізь призму довгих хвиль (циклів і ритмів) дозволяє зробити висновок про тих, що «онтологічний базис історії має дві складові»: вихідним початком виступають людські цілі, мотиви, інтереси, цінності, які накладаються на об'єктивні (підвладні циклічним залежностям, що мають власну ритміку) умови життєдіяльності. Історичні події через це багатопричинні: сморід породжений і особами (лицедіяями), і об'єктивними залежностями, внаслідок включення осіб в більш глибокі каузальні зв'язки, що мають визначену історичну циклічність і ритміку. При такому погляді на предмет історичної науки особливе значення надається фазовим переходам в історії як динамічній системі, яка взаємопередбачає і історичну мінливість (розвиток), і історичну стійкість (збереження). Стосовно історичної реальності розрізняють два типи фазових переходів:

1. Фазові переходи першого роду – соціальні мутації: в точці фазового переходу спостерігається виділення цивільної енергії і насильницька, фронтальна катастрофічна зміна форм існування. Фазові переходи першого роду йдуть під прапором революцій.

2. Фазові переходи другого роду – соціальні трансформації: в точці переходу реєструються ненасильницькі поліморфні перетворення за рахунок ламінарних акцій, які санують про-

цес. До фазових переходів другого роду відносяться реформації. Стан фазової рівноваги характеризується балансом сил у суспільстві [4, с. 329-330].

Проблема довгих хвиль (циклів і ритмів) в історії вписується в так звану «немарківську парадигму», яку розглядають як основу однієї з наукових картин світу.

У ХХ столітті під впливом передусім фізики склалася наукова картина світу, основу якої становлять «марківські процеси», або процеси без наслідків. «Марківські процеси» – це випадкові процеси, для яких при відомому стані системи зараз її подальша еволюція не залежить від стану системи у минулому. Іншими словами, минуле і майбутнє процесу не залежать один від одного при фіксованому сьогодні. Тому, знаючи стан системи в який-небудь момент часу, можна лише визначити ймовірнісну картину поведінки системи в майбутньому. Нині деякі вчені говорять про формування такої наукової картини світу, яка складається під впливом біології і «немарківської парадигми», під якою розуміють систему уявлень, що описують процеси з пам'яттю. Згідно з цими уявленнями в біологічних, економічних, соціальних явищах ніяк не можна нехтувати передісторією. Тут роль пам'яті дуже велика, вона безпосередньо впливає на вибір шляху розвитку. Процеси, що відбуваються у минулому, відображаються в змінах структур. Стосовно історії це означає, що пам'ять про минуле, яка є соціальною інформацією, зафіксованою в певних структурах, зумовлює не лише актуальний стан соціальної системи, але й картину її поведінки в майбутньому.

На основі «немарківської парадигми» складається уявлення про суспільство як квазірівноважну систему, що включає величезну сукупність структурних ритмів, обумовлених «рекурентним характером зміни системи, визначуваним залежністю від минулого, від пам'яті». Тому вивчення минулого, спрямованого на встановлення в ньому різноманітних ритмів (історичних циклів) дозволяє пояснити і передбачати актуальну і майбутню поведінку соціальних систем [1, с. 94–103].

При цьому потрібно враховувати, що з позицій «немарківської парадигми» наступні фази історичних циклів «не є точним повторенням попередніх і можуть сильно відрізнятись від того, що було в минулому. З цих позицій чистий поступальний розвиток суспільства зовсім не представляється найбільш вірогідним». У зв'язку з цим, як пишуть Азроянц, Харитонов та Шелепін, «цілком можна припустити циклічний хід історії, наприклад, уявити собі сценарій поступового повернення від ліберально-демократичного суспільства сучасності до рабовласницького, але, природно, в змінній

формі. Якщо в давнину застосовувалися фізичні форми утримання рабів у покорі, то в майбутньому може виявитися ефективним безпосередня дія на свідомість, що дозволяє маніпулювати людьми. Перші прояви цієї можливості можна бачити вже зараз в результаті дії засобів масової інформації» [1, с. 94–103].

Характерною рисою постнеокласичної підсистеми філософії історії виступає різномасштабність розгляду історичної дійсності. Перший масштаб припускає вивчення одиничних дій і створюваних ними історичних фактів; другий – конкретних історичних подій, процесів і інститутів, цілісне охоплення яких неможливе без певних процедур, що уловлюють рух в часі і в просторі; третій – універсальних історичних подій і процесів. Різні масштаби розгляду історичної дійсності відповідають, як вважають постнеокласики, самій її природі. Тому дуже небезпечні спроби оголосити той або інший масштаб єдинорезальним, а всі інші – фікціями. Такі спроби ведуть до спотворення дійсності, заважають сприймати всю її повноту і складність.

У зв'язку з цим принцип холізму в постнеокласичній історичній науці передбачає врахування переплетення і взаємопроникнення реальностей різних масштабів у просторі історії в цілому. Ключовим завданням постнеокласичної підсистеми історичного дослідження є побудова «диференційованих моделей» пояснення реалій минулого з подальшим синтезом результатів і різномасштабних інтерпретацій [5, с. 40].

Проте предмет історії, як вважають постнеокласики, не вичерпується комбінацією об'єктивних соціальних чинників і суб'єктивних людських дій. Річ у тому, що в історії, як підкреслює В. В. Ільїн, в стихії особової діяльності переслідуються локальний (егоїстичний) інтерес; загальний же сенс того, що відбувається, встановлюється заднім числом, реставрацією ідеалів. Тому результат діяльності, як відзначав ще Гегель, не співпадаючи з її мотивами, здійснює ще щось більш далеке, що хоча і поміщене внутрішньо в суб'єктивний інтерес (локальна дія), але його перекидає.

У рамках постнеокласичної підсистеми історичного дослідження історики прагнуть до вивчення не лише поведінки індивідів, але і великих подій і колективних змін, які не зводяться до сукупності людських прагнень. «Справа в тому, – пише Д. Тош, – що під шаром очевидної історії висловлених намірів і усвідомлених (хоча іноді і не висловлених) тривоги лежить латентна історія, що складається з процесів, про які сучасники мають лише смутне уявлення, таких, як демографічні зміни, еволюція економічних структур і глибинних цінностей. Оскільки історики вивчають розвиток суспільства в часі, вони здатні виявити

вплив подібних чинників. Тому історики зайняті не лише «воссресінням» минулого. Цьому завданню цілком би відповідало трактування подій минулого в ізольованому, довільному вигляді, але насправді історики трактують їх інакше. Створення наукової праці засноване на припущенні, що конкретна подія пов'язана з тим, що відбувалося раніше, одночасно, а також з тим, що за нею слідувало; коротше, вона розглядається як частина історичного процесу. Особливо важливими, з точки зору історика, вважаються події, які при ретроспективному погляді виявилися важливими віхами процесу [8, с. 133-134].

У цьому зв'язку постнеокласичні дослідники відмічають, що «час і порядок подій в часі – лише один ключ до розгадки; завдання історика полягає і в тому, щоб виявити більш істотні зв'язки між ними, ніж чисто хронологічні». Історик повинен не лише «ковзати» по поверхні історичних подій, але і вводити їх у ширший часовий і ціннісний контекст, оскільки «прозорі дії людей мають непрозорі значення, які не співпадають з перипетіями історичного самопливу. Історія мовби розшаровується на історію подій і історію значень. Перша – фіксація фактів, історіографія, хроніка самоочевидної рутини природного потоку життя. Друга – розуміюча історія, ідеалогія, рефлексія цілей, цінностей, які відлущуються над часом. У хроніках залишаються події, в анналах – тенденції (надособові, імперсональні, трансуб'єктивні складові ходу речей). Онтологія історії, як видно, складається з фактичного і надфактичного, до якого відноситься неминучий вимір діяльності – спосіб організації життя на інноваційних, ефективних початках. Подвійне, невидиме нами дно історії – це царство значень, яке акумулює якість історичних держань

та виходить за емпіричний час [4, с. 337-338].

Висновки. Цілісне бачення історичної реальності обумовлює, на думку постнеокласики, необхідність комплексного підходу до її вивчення. Успішну реалізацію цього підходу вони пов'язують із застосуванням в історичних дослідженнях і методів кількісного аналізу, використовуваних, як правило, при вивченні надіндивідуальної реальності, і формально-логічних методів у текстології, що припускають вивчення баз даних за допомогою комп'ютерних технологій, і методів неklasичної герменевтики, спрямованих на досягнення сенсу чужих культур.

Визнаючи необхідність не лише предметного, але й методологічного холізму в історичній науці постнеокласики знову підняли питання про уніфікацію наукового знання. Вони вважають, що межу між соціальними і природними науками необхідно стерти приблизно так само, як стерлася межа між хімією та біологією. Таку спробу, зокрема, зробив Е. О. Уїлсон, який у роботі «Збіг: єдність знання», показав, що наше розуміння навколишнього світу і самих себе визначається людською природою, що розвивалася в постійній взаємодії генів і культури [9]. Беручи під захист проект уніфікації наукового знання, П. Гросс вважає, що він дозволяє заповнити пропуски і встановити взаємозв'язки між різними науками, у тому числі і гуманітарного циклу. Крім того, в цьому проекті П. Гросс бачить не лише шанс до відродження в науці строгіших методів і критеріїв, але й засіб до досягнення масштабніших цілей. Без універсалій, здобутих наукою, підкреслює Гросс, «ми мали б лише безліч приватних уявлень, що склалися у різних народів, у тому числі і тих, до яких ми самі по волі випадку належимо» [3].

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Азроянц Э. А. Немарковские процессы как новая парадигма / Э. А. Азроянц, А. С. Харитонов, Л. А. Шелепин // Вопросы философии. — 1999. — № 7. — С. 94-103.
2. Гречко П. К. Концептуальные модели истории: Пособие для студентов / Петр Кондратьевич Гречко. — М.: Логос, 1995. — 141 с.
3. Гросс П. Р. Порыв Икара [Электронный ресурс] / П. Р. Гросс // Интеллектуальный Форум. — 2001. — 5 выпуск. — Режим доступа: http://if.russ.ru/2001/5/20010626_w.html
4. Ильин В. В. Человек в политической истории (антропологический анализ) / В. В. Ильин // Человек и современный мир. — М.: ИНФРА-М, 2002. — С. 107-341.
5. Ким С. Г. В поисках интегральной версии историописания (по материалам немецкой науки 1990-х годов) / С. Г. Ким // Диалог со временем. Альманах интеллектуальной истории. — 2002. — № 9. — С. 30-50.
6. Кока Ю. Социальная история между структурной и эмпирической историей / Ю. Кока // THESIS. Теория и история экономических и социальных институтов и систем. — 1993. — Вып. 1. — С. 174-189.
7. Савельева И. М. История как знание о социальной реальности / И. М. Савельева, А. В. Полетаев // Историческое знание и интеллектуальная культура: Материалы научной конференции. [Под ред. Б. Г. Могильницкого, Л. П. Репиной]. — Москва, 4-6 декабря 2001 г. — М.: РАН, 2001. — С. 7-9.
8. Тош Д. Стремление к истине: Как овладеть мастерством историка / Джон Тош; [Пер. с англ. М. Л. Коробочкин]. — М.: Весь мир, 2000. — 294 с.
9. Уилсон Э. О. Возобновляя поиски, начатые Просвещением [Электронный ресурс] / Э. О. Уилсон // Интеллектуальный Форум. — 2001. — 5 выпуск. — Режим доступа: http://if.russ.ru/2001/5/20010626_w.html
10. Abrams Ph. Historical Sociology / Philip Abrams. — Somerset: Open Books, 1982. — 300 p.

Стаття надійшла до редакції 03.02.2014

REFERENCES:

1. *Azroyants E. A., Haritonov A. S., Shelepin L. A.* Nemarkovskie protsessy kak novaya paradigma (Non-Markov processes as a new paradigm). *Voprosy filosofii*, 1999, no. 7, pp. 94-103.
2. *Grechko P. K.* Kontseptualnyie modeli istorii: Posobie dlya studentov (Conceptual models stories: A Handbook for Students). Moscow, *Logos*, 1995. 141 p.
3. *Gross P. R.* Poryiv Ikara [Elektronnyy resurs] (A gust of Icarus). *Intellektualnyy Forum*, 2001, no. 5. available at: http://if.russ.ru/2001/5/20010626_w.html
4. *Ilin V. V.* Chelovek v politicheskoy istorii (antropologicheskyy analiz) (The man in the political history (anthropological analysis)). *Chelovek i sovremennyy mir*. Moscow, *INFRA-M*, 2002, pp. 107-341.
5. *Kim S. G.* V poiskah integralnoy versii istoriopisaniya (po materialam nemetskoj nauki 1990-h godov) (In search of an integrated version of history (based on the German Science 1990)). *Dialog so vremenem. Almanah intellektualnoy istorii*, 2002, no. 9, pp. 30-50.
6. *Koka Yu.* Sotsialnaya istoriya mezhdru strukturnoy i empiricheskoy istoriey (Social history between the structural and empirical history). *THESIS. Teoriya i istoriya ekonomicheskikh i sotsialnykh institutov i system*, 1993, no. 1, pp. 174-189.
7. *Saveleva I. M., Poletaev A. V.* Istoriya kak znanie o sotsialnoy realnosti (History as knowledge of the social reality). *Istoricheskoe znanie i intellektualnaya kultura: Materialy nauchnoy konferentsii*. [Pod. red. B. G. Mogilnitskogo, L. P. Repinoy]. Moskva, 4-6 dekabrya 2001 g. Moscow, *RAN*, 2001, pp. 7-9.
8. *Tosh D.* Stremlenie k istine: Kak ovladet masterstvom istorika (The pursuit of truth: How to master the skill of a historian). Moscow, *Ves mir*, 2000. 294 p.
9. *Uilson E. O.* Vozobnovlyaya poiski, nachatyie Prosvescheniem [Elektronnyy resurs] (Resuming the search started Enlightenment). *Intellektualnyy Forum*, 2001, pp. 5. available at: http://if.russ.ru/2001/5/20010626_w.html
10. *Abrams Ph.* *Historical Sociology*. Somerset : Open Books, 1982. 300 p.

Добролюбська Юлія Андріївна – доктор філософських наук, професор
 Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського
 Адреса: 65020, м. Одеса, вул. Старопортофранківська, 26
 E-mail: JDOBROL@yandex.ru

Dobrolyubskaya Yuliia Andriivna – doctor of philosophical sciences, Full Prof.
 South Ukrainian national pedagogical university named after K. D. Ushynsky
 Address: 26, Staroportofrankivska str., Odessa, 65020
 E-mail: JDOBROL@yandex.ru